

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EDUCATION AND SOCIETY IN THE 21ST CENTURY THE JOURNAL OF EDUCATION SCIENCE AND SOCIAL RESEARCH

21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Uluslararası Hakemli Süreli Yayındır.

Nisan 15, Ağustos 15 ve Aralık 15 olmak üzere yılda üç kez yayınlanır.

21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Studies
International Peer-review published.

April 15, August 15 and December 15 to be published three times a year.

ISSN: 2147-0928

www.asosindex.com

“21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Akademia Sosyal Bilimler İndeksi Tarafından Taranmaktadır.”

21. Century, Journal of Educational Science and Social Studies Education and Society indexed
in akademia Social Sciences Index

KURULUŞ / ESTABLISHMENT

2012

KURUCUSU / FOUNDER

İsmail KONCUK

**TÜRKİYE EĞİTİM, ÖĞRETİM VE BİLİM HİZMETLERİ KOLU
KAMU ÇALIŞANLARI SENDİKASI (TÜRK EĞİTİM-SEN)
ADINA SAHİBİ / JOURNAL OWNER**

İsmail KONCUK

**SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
RESPONSIBLE EDITOR**

Sami ÖZDEMİR

YAYIN YÖNETMENLERİ / EDITORIAL BOARD

Sinan DEMİRTÜRK (Gazi Üniversitesi)

Yılmaz YEŞİL (Gazi Üniversitesi)

DİL DANIŞMANI / LANGUAGE ADVISOR

Pehlivan UZUN (Kırıkkale Üniversitesi)

İNGİLİZCE DİL DANIŞMANI / ENGLISH LANGUAGE ADVISOR

Esra N. KILCI

KAPAK VE SAYFA TASARIM / COVER AND PAGE DESIGN

Ayban Matbaacılık (bilgi@ayban.net)

21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan makaleler yayıncının yazılı izni olmadan tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Yazıların fikri sorumluluğu ve imla tercihi yazarlarına aittir. Başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzerlerinin yazılarda kullanım sorumluluğu yazara aittir.

"21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Studies articles published in whole or in part without the written consent of the publisher of any be reproduced. The idea of Scripture belongs to the author's responsibility and choice of spelling. other taken from sources tables, figures, and similar writings the author's responsibility belongs."

YAYIN TARİHİ 15 AĞUSTOS 2012 / DATE OF PUBLICATION AUGUST 15, 2012

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri
Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri
Kolu Kamu Çalışanları Sendikası

* Bayındır 2 Sokak No: 46 Kızılay-ANKARA
TEL: 0 312 424 09 60

Genel ağ: www.egitimvetoplum.org
www.egitimvetoplum.com • www.egitimvetoplum.net
Belge Geçer: egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

21. Century, Journal of Education and Community
Education Science and Social Studies

Turkish Education and Science Workers
Trade Union

Bayındır 2 Sokak No: 46 Kızılay-ANKARA
TEL: 0312424 09 60

web adress: www.egitimvetoplum.org
www.egitimvetoplum.com • www.egitimvetoplum.net
mail: egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

YAYIN DANIŞMA KURULU / PUBLICATION BOARD OF OVERSEERS

Prof. Dr. A.İhsan YİTİK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL
(Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Ali AKYILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Bernt BRENDMEON
(Norveç)
Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir Albayrak
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Maria CİKİA
(Gürcistan)
Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)
Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tacida HAFİZ ;
(Priştine Üniversitesi, PRIŞTİNE / KOSOVA)
Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)
Prof. Dr. Vahdettin ENGİN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Walter ANDREWS
(ABD)
Doç. Dr. İbrahim DİLEK
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Asım Yapıcı
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Bekir Tatlı
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent GÜL
(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Elman NESİROV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Doç. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Yahya Ayaz
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Kemalettin KUZUCU
(Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV
(Diller Üniversitesi /Azerbaycan)
Doç. Dr. Levent ERASLAN
(Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
(Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR
(Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevil SARGIN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA
(Devlet İktisat Üniversitesi /Azerbaycan)
Yrd. Doç. Dr. Emel POYRAZ
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Emel YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erdal AKSOY
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hanefi BOSTAN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. M. Zahit SERARSLAN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nevzat TOPAL
(Niğde Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Tülin MALKOÇ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yalçın YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nuri KAVAK
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA
(Ukrayna)
Dr. Stale KNUDSEN
(Norveç)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

İsmail KONCUK, Musa AKKAŞ, Seyit Ali KAPLAN, Talip GEYLAN,
Cengiz KOCAKAPLAN, M. Yaşar ŞAHİNDÖĞAN, Sami ÖZDEMİR,

YAYIN HAKEM KURULU / BOARD OF REFEREES

Prof. Dr. A.İhsan YİTİK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL
(Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Alıkkram ABDULLAYEV

(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Alimcan İNAYET
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Bernt BRENDMEON
(Norveç)
Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)
Prof. Dr. Cihangir DOĞAN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Cüneyt KANAT
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Prof. Dr. Gülay ÖĞÜN BEZER
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülşen SEYHAN IŞIK
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan KASAP
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Maria CİKİA
(Gürcistan)
Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Meltem CANIKLIOĞLU
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin EKİCİ
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat DEMİRKAN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat DOĞANLAR
(Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Neslihan OKAKIN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)
Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Tacida HAFİZ
(Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)
Prof. Dr. Walter ANDREWS
(ABD)
Prof. Dr. Yavuz AKPINAR
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki Salih Zengin
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim DİLEK
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ
(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Ali YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Bahri ATA
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Beyhan KESİK
(Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent GÜL
(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Celalettin SERİNKAN
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemalettin ŞAHİN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
(Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Dr. Hamza AKENGİN (Marmara
Üniversitesi)
Doç. Dr. Zeynep GÜREL
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Elman NESİROV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Doç. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Fuat BAYRAM
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan AKÇAY
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan MERT
(Ege Üniversitesi)
Doç. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV
(Diller Üniversitesi /Azerbaycan)
Doç. Dr. Muhammet YILMAZ
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Münir Yıldırım
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuran Öztürk
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat AŞICI
(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Musa YÜCE
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞCI
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Doç. Dr. Nedim BAKIRCI
(Niğde Üniversitesi)
Doç. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Sibel GÖK
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA
(Devlet İktisat Üniversitesi /Azerbaycan)
Doç. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf CERİT
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Çavuş ŞAHİN
(Çanakkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Levent ERASLAN
(Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Osman ALAKUŞ
(Dicle Üniversitesi)
Yard. Doç. Dr. Serdar TUNA
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Yard. Doç. Dr. Levent MERCİN
(Dumlupınar Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet KATILMIŞ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali BALCI
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali KARACA
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali SATAN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bilal DUMAN
(Muğla Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bilal YILDIRIM
(Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Bünyamin ÇETİNKAYA
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ebru ÖZGEN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Emel POYRAZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Emel YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erdal AKSOY
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Göksel ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gül TUNCEL
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Halil TURGUT
(Sinop Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hanefi BOSTAN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
(Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Haşim AKÇA
(Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hülya ÇELİK
(Sakarya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İhsan KALENDEROĞLU
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşad Han DÖNMEZ
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat DURU
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK
(Nevşehir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL
(Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Latif BEYRELİ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Lemara S. SELENDİLİ
(M.V. Frunze Simferopol State University)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ
(Kırklareli Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Veli Şavaş YELOK
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Musa DEMİR
(Zonguldak Karaelmas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
(Çankırı (Karatekin Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ONUR
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nazım KURUCA
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nuri KAVAK
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan YONCALIK
(Kırıkkale Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Osman SEZGİN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Recep AHISKALI
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sare ŞENGÜL
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sevgi KESKİN
(Sakarya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Tülin MALKOÇ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ülkü KARA DÜZGÜN
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yalçın YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yaşar KOP
(Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yusuf KESKİN
(Sakarya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya BAŞARSLAN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali AHMETBEYOĞLU
(İstanbul ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Dinçer KOÇ
(İstanbul ÜNİVERSİTESİ)
Yrd. Doç. Dr. Fatma Nalan TÜRKMEN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet TAŞDEMİR
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer DOĞAN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Okan YEŞİLOT
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Veysel KÜÇÜK
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ
(Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yasin GÖKBULUT
(GOP Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Zeki SEVEROĞLU
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sabri SİDEKLİ
(Muğla Üniversitesi)

Dr. Abdurrahman KEPOĞLU
(Marmara Üniversitesi)
Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA
(Ukrayna)
Dr. Sibel YILMAZ TÜRKMEN
(Marmara Üniversitesi)
Dr. Stale KNUDSEN
(Norveç)
Dr. Yavuz GÜLER
Dr. Hasan Yürek
Dr. Ali Osman AKALAN
Dr. Bahadır B. ÖZARSLAN
(Ege Üniversitesi)
Dr. Hakan Akça
Dr. Fatih Sakallı

AKADEMİK TEMSİLCİLER / ACADEMIC REPRESENTATIVES

Prof. Dr. Erman ARTUN (Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman Dönmez (Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bayram POLAT (Niğde Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Elif GENÇ (Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL (Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ (Kırklareli Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL (Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Muharrem AVCI (Kastamonu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Okan YEŞİLOT (Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER (Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ali ARSLAN (Ardahan Üniversitesi)
Öğr. Gör. Pehlivan UZUN (Kırıkkale Üniversitesi)
Arş. Gör. Emrullah TÖREN (Anadolu Üniversitesi)
Mustafa Fedai ÇAVUŞ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Ferhat AŞIKFERKİ (Prizren - KOSOVA)

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM YAYIN İLKELERİ

1. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, yılda üç kez yayınlanır.
2. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, hakemli bir yayındır. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplumda yayınlanmak üzere gönderilen özgün makaleler, YAZI KURULU tarafından incelendikten sonra konunun uzmanı üç hakem tarafından değerlendirilir ve

üç hakemin en az ikisinden olumlu rapor gelmesi halinde yayınlanır.

3. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum'a gönderilen yazılar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olmalıdır. Derginin yayın dili Türkçedir.
4. Yazılar, basılı üç kopya halinde ve disketiyle birlikte gönderilmelidir. Özel çeviri yazım işaretlerinin kullanıldığı yazılarda fontlar da (pC uyumlu) diskete yüklenmelidir,

5. Makalenin yazarı, adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve akademik unvanını tam ve açık olarak belirtmeli, kendisiyle doğrudan iletişim kurulabilecek açık adres, telefon numarası ve elektronik posta adresini vermelidir.
6. Yazıların başında kısa birer Türkçe ve İngilizce özet (en çok 100 sözcük) ile Türkçe ve İngilizce anahtar sözcükler (en çok 10 sözcük) bulunmalıdır (İtalik olarak ve Times 9 punto ile yazılmalıdır).
7. Yazılar, Apple Mac Word 5.1 veya MS Word Windows 95 ve üstü programla, Times 10 puntıyla ve 1,5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalıdır.
8. Metin içinde göndermeler ad ve tarih ve/veya sayfa olarak parantez içinde belirtilmelidir. Örnek: (Tanpınar 1985) veya (Tanpınar 1985: 316). Üç satırdan az olanlar satır arasında ve tırnak içinde, üç satırdan uzun olanlar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok halinde, 9 puntıyla, tek satır aralığıyla verilmelidir.
9. Dipnotlar sayfa altında, numaralandırılarak verilmeli ve sadece açıklamalar için kullanılmalıdır. Makalenin sonunda yer alacak kaynakçada kitaplar (koyu ve italik) ve makaleler (dergi adı koyu, cilt Romen rakamıyla, sayı, üst üste iki nokta, sayfa numaraları) alfabetik sırayla ve şu düzenle verilmelidir:
10. ELÇİN, Şükrü, (1998), "Yeşil Abdal'ın Bir Şiiri", Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, (Ed. M. Özarslan-Ö. Çobanoğlu), Ankara: Feryal Matbaacılık, 216-231.
11. STOELIJE, J. Beverly, (1983), "Festival in America", Handbook of American Folklore, (ed R. M. Dorson.), Bloomington: Indiana University Press, 239-246.
12. TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1985), xIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan Basımevi.
13. ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1952), "Milli Destan ve Folklor", Türk Folklor Araştırmaları, II, 33: 513- 514.
14. WELLEK, R. ve A. WARREN, (1982), Yazın Kuramı, (Çeviren: Y. Salman ve S. Karantay), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
15. WOOLF, Virginia, (1986), "Kitap Nasıl Okunmalı?", (Çeviren: Kemal Atakay), Adam Sanat, 4: 5-14.
16. Bir yazarın birden fazla yayını kaynak gösterildiği takdirde yayınlar tarih sırasıyla, aynı yazarın aynı yıldaki yayınları ise (1985a), (1985b) şeklinde harf sırasıyla verilmelidir.
17. Tezlerin hangi üniversitede yapıldığı ve hangi akademik dereceye (yüksek lisans/ doktora ...) yönelik olduğu belirtilmelidir.
18. Yukarıda belirlenen yazım koşullarına uygun olmayan yazılar değerlendirmeye **kesinlikle alınmayacaktır.**

Submission Guidelines for 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum

- 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum is published twice a year.
- 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum is a refereed publication. After original manuscripts are examined by Executive Board, they are peer-reviewed by three referees. They are published if two of three referees send affirmative report. The authors bear the full responsibility for their articles.
- Manuscripts must be originally sent to the board, and no other places for publication or evaluation. The publication language of the issue is Turkish.
- Manuscripts must be sent as three printed copies along with the disk. If any special fonts (suitable for PC) are used in manuscripts, they must be in the disk.

- The authors' names, last names and academic positions should be written. In addition, the full postal address, fax, telephone numbers and e-mail addresses of the author(s) who will check proofs and receive correspondence and offprint should also be included.
- Summaries must be in Turkish and English, should not exceed 100 words and key words may not exceed 5 (5 words for Turkish; 5 words for English) words at the beginning of the manuscripts. Latin words must be in Times 9 point and italic.
- Manuscripts must be written in Mac Word 5.1 or Ms Word Windows 95 or further versions (pc compatible) with Times 10 point with 1.5 line spaced. Tab and enter key must not be used for paragraphs.
- Texts must follow in-text footnotes system. In parenthesis in the text, author's name, date of publication, and page number is given. If a source is cited many times, parentheses are given instead of "ibid, idem, op. cit. etc." For example, (Tanpınar 1985) veya (Tanpınar 1985: 316). Quoted passages under three lines must be given by quotation mark. If quoted passage is over three lines, they must be given 1 cm margins from left and right side of line as block with 9 point and odd line spaced.
- Additional information must be given on the same page as footnotes enumerated 1, 2, 3.

Citations in them must follow the above guidelines.

- References must include only the cited sources and be given in alphabetical order. Books names must be written bold and italic. Articles must be written (name

of journal is bold, volume in Roman number, issue number, colon and page numbers) as below:

ELÇİN, Şükrü, (1998), "Yeşil Abdal'ın Bir Şiiri", Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağaru, (Ed. M. Özarslan-Ö. Çobanoğlu), Ankara: Feryal Matbaacılık, 216-231.

STOELTJE, J. Beverly, (1983), "Festival in America", Handbook of American Folklore, (ed R. M. Dorson.), Bloomington: Indiana University Press, 239-246.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1985), XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan Basımevi.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1952), "Milli Destan ve Folklor", Türk Folklor Araştırmaları, II, 33: 513-514.

WELLEK, R. ve A. WARREN, (1982), Yazın Kuramı, (Çeviren: Y. Salman ve S. Karantay), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

WOOLF, Virginia, (1986), "Kitap Nasıl Okunmalı?", (Çeviren: Kemal Atakay), Adam Sanat, 4: 5-14.

- If more than one source of the same author is cited, they must be put in a chronological order from the oldest to the newest. Sources of the same years must be given letters "198sa, 198sb"
- The university and the academic degree (MA. or PH.) of academic thesis must be given,
- Manuscripts not prepared based on the directions above will not be taken into consideration for publication in 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Değerli Akademisyenler
İsmail Koncuk

Yeni Bir Sayı Yeni Bir Sunuş...
Sinan DEMİRTÜRK - Yılmaz YEŞİL

Globalleşen Dünya Ekonomisiyle Birlikte Cerayan Eden Tarihi Süreç İçindeki
Türk-Rus Ekonomisindeki İlişkiler / Globalizing World Economy Occurring in the
Historical Process Economies in Turkish-Russian Relations.....17
Beyhan ASMA

Bazı OECD Ülkelerindeki Öğretmen Maaşlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi
A Comparative Analysis of Teachers' Salaries in Some OECD Countries.....21
Hilmi SÜNGÜ

Geçmişten Günümüze Kadın Şairlerin Konumuna Genel Bir Bakış
From Past to Present an Overview of Women Poets.....46
Ayfer YILMAZ

Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneğinde Efsanevi Manasçılar ve Akinlar
The Epic Tradition Says Legendary Manas Kyrgyz Turks And Akin's.....64
Mehmet ÇERİBAŞ

Bir Âşık, Bir İnceleme Yozgat Âşıklık Geleneği ve "Âşık İhsan Şaşar"
A Troubadour, A Review Yozgat Troubadour Tradition And "Troubadour İhsan Şaşar"85
Yılmaz YEŞİL

Fen-Edebiyat Fakülteleri ve Formasyon Programı (Öğretmen Yetiştirme)
Faculties of Arts and Sciences and the Formation Program (Teacher Training).....97
Süleyman ÜNÜVAR

Jön Türkler ve Siyasetlerine Yönelik Farklı Bir Algılama: Muhafazakârlar
Different policies for The Young Turks Detection: The Conservatives105
Yaşar DEMİR

1922 Yangını Sonrasında İzmir'de Bunalımlar / Crisis in 1922 in İzmir After Fire.....122
Sinan DEMİRTÜRK - Mevlüt KAYA

Nihad Sami Banarlı'nın Edebiyat Tarihçiliği
Nihad Sami Banarlı And His Contributions to Writting Literary History129
Necati TONGA

Walter Benjamin'in, Flâneur, Paçavracı ve Hikaye Anlatıcısı Kavramlarıyla Günümüz
Sanatçısının Portresi / The Portrait Of Current Artist By Walter Benjamin's Notions
Which Are Flâneur, Ragpicker And Storyteller 144
Seçkin AYDIN

Finansal Kriz ve Parasal Aktarım Mekanizmasının Avrupa Bölgesi ve Bankacılık
Sektörü Açısından Değerlendirilmesi
Financial Crisis and Monetary Policy Transmission in Euro Area and Banking Sector 151
Esra N. KILCI

TANITMALAR / REVIEWS

Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim Bilimleri Araştırmaları Sempozyumu Sinop'ta Düzenleniyor
On The Turkish Cultural Geography Studies Educational Sciences
Symposium Arranged in Sinop 177
Ramazan ALABAŞ

Kosova'da Yaşayan Türkçe Eğitim / Kosovo Turkish Education Living in 179
Ayşegül BOSTAN

Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneğinde Efsanevî Manasçılar ve Akınlar

The Epic Tradition Says Legendary Manas Kyrgyz Turks And Akin's

Mehmet ÇERİBAŞ*

Özet

Kırgız Türkleri, Türk Dünyası coğrafyasında sözlü edebiyatı mükemmel derecesine erişmiş Türk boylarındandır. Bu nitelikleri sayesinde Kırgızlar, Manas gibi dünyanın en edebi ve en hacimli destanına sahip olmuşlardır. Kırgız Türkleri gelişmiş sözlü edebiyatları yanında tarihi süreç içinde çok farklı kültürlerle temas etmişler, bu kültürlerden çeşitli kavramlar alarak edebiyatlarını ve dillerini daha da zenginleştirmişlerdir. Böylece Kırgız Destan Edebiyatında aynı anlama gelecek birçok kavram türemiştir. Bu kavramların Kırgızların en başarılı olduğu destan türünde daha da zenginleştiği göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Kırgız Destancılık geleneğinde destan anlamına gelen comok, dastan, epos gibi, destancı anlamında ırçı, akın, manasçı kavramları hâsıl olmuştur. Manasçı kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte destancılar, Manasçı genel adı altında destanı yaratma ve söyleme yeteneklerine (Çonç, Çınıgı, Çala, Üyrönçük Manasçı), tarihi şahsiyet olup olmamalarına (Efsanevi ve Tarihi Manasçılar), söyleyici ve anlatıcı (yazıcı) olmalarına (Söyleyici ve Yazıcı Manasçılar) ve söyledikleri destanlara (Manasçı, Semeteyçi, Seytekçi) gibi adlar almışlardır. Bu makalede Kırgız Türkleri arasında Legendardık (Efsanevî) olarak bilenen ve Manas Destanı'nın ilk yaratıcıları olarak kabul edilen destancılar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkleri, Kırgız Türklerinde Destan, Destancı Kavramı, Manasçılar, Manasçıların Çeşitleri, Legendardık (Efsanevî) Manasçılar.

ABSTRACT

Kyrgyz-Turks is one of the Turk tribes which has been reached to maturity degree of verbal literature in the geography of Turkish World. Due to this quality

* Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

the Kyrgyz has had the most literary and most volume epos of world like Manas. The Kyrgyz Turks has contacted very different cultures within historic duration at the side of their advanced verbal literature, they have enriched own language and literature further getting various concepts from these culture. So al lot of concepts has been derived in the Kyrgyz Epos Literature as synonymous. It is clear that these concepts have enriched more in the most successfull kind of epos of Kyrgyz. In this context İn Kyrgyz Epic Tradition to be incurred like comok, dastan, epos meaning as epic; ırçı, akın, manasçı meaning epic teller. With appearace of concept of manasçı, destançı have taken name like as general under the name of manasçı creation of the epic and the ability to tell (çoң, çınıgı, çala, üyrönçük manasçı) if dastançı figure on historical or not (efsanevi ve tarihi manasçılar), telling and narrator (söyleyici ve yazıcı manasçılar) and telling epos (Manasçı, Semeteyçi, Seytekçi). In this article is under debate epos teller this have been known as Legendary (efsanevi) in Kyrgyz Turk and accepted as first creators of epos of Manas.

Keywords: Kyrgyz Turks, Epos in Kyrgyz Turks, Concept of Epos Teller, Manas Teller, Kind of Manas, Legandary Manasçı

Giriş

Kırgız Türkleri arasında destan türü comok, dastan, epos gibi kavramlarla karşılaşılırken, bu kavramlar içinde comok hem destan hem de masal anlamına gelmektedir. Kırgız Türkleri destanı masaldan ayırmak için masala “cöo comok” adını vermişlerdir (Yudahin, I. C., 1998: 221; Cusupov, İmanaliyev, 2004: 393; Asanov, Akmataliyev, 2004: 142; Şeriyev, Muratov, 2003: 43; Karatayev, Eraliyev, 2005: 174; ME, I. Tom, 1995: 223; KSE, 1977: 72; KAT, I Tom, 2004: 480; Taştemirov, Bayhodcoyev, Zakirov, 1973: 245). Dastan kelimesi ise Kırgız Türkçesinde “kahramanlık destanı”, “klasik edebiyatta çok bilenen ve temel konusu aşk olan mesnevi nazım biçimiyle yazılmış uzun soluklu anlatı” ve “halk hikâyesi” şeklinde üç farklı anlamda kullanılmaktadır (Çobanoğlu, 2003: 136-145; Elçin, 2003; KSE, I. Tom, 1977: 293; Abdullayev, İsayev, 1969: 151; Cumankunova, 2005: 190). Epos kavramı Kırgız Türkçesine Sovyet Dönemi’nde girmiş olup kavram daha çok “kahramanlık destanı/şiiri” anlamında kullanılmaktadır (KSE, IV. T., 1979: 588; Şeriyev, Muratov, 2003: 15; KAT, I. T., 2004: 463). Kırgızlar arasında destan türü ise hacmi bakımında çoң epos (büyük destan: Manas, Semetey ve Seytek Destanları) ve kence epos (Manas dışındaki destanlar) olarak ikiye ayrılmıştır (Abduvaliyev, v.d., 2010: 689; Abduldayev, İsayev, 1969: 307; Borbugulov, 1996: 402; Düyşaliyev, Luzanova, 1999: 101; Düyşaliyev, 2007: 129; Yudahin, I. C., 1998: 279; Abdulvaliyev, v.d., 2010:1332; Abduldayev, İsayev, 1969: 700; Şeriyev, Muratov, 1994: 116).

Kırgız Türkleri arasında destan söyleyen veya yazan kişilere ise comokçu, ırçı, akın, manasçı gibi adlar verilmektedir. Kırgızlar arasında destan söyleyen kişi anlamında en eski kavram comokçudur (KAT, II. Tom, 2004:144; ME, I. T.,

1995: 223; Abdullayev, İsayev, 1969: 215; Şeriyev, Muratov, 2003: 67-68; Obozkanov, 2006: 241; Taştemirov, Bayhodcoyev, Zakirov, 1973: 285-293; Orozobekova, 2003: 126). Comokçular destan yaratma ve destan icra yeteneklerine göre “camakçı comokçular (acemi, öğrenci destancılar)” ve “çoñ comokçular (büyük/usta destancılar)” olarak ikiye ayrılmışlardır. Comokçu kavramı aynı zamanda “akın-comokçu, comokçu-akın, manasçı ve ırçı” kavramlarını da karşılamak üzere kullanılmaktadır (Asanov, Akmataliyev, 2004:144; ME, I. T., 1995: 223; Abdullayev, İsayev, 1969: 215).

Çoñ comokçu Kırgız Türkçesinde “gelenekte bir destanı başından sonuna kadar destanın ana gövdesini bozmadan ve destana eklemeler yaparak, bedii tefekkürle söyleyen kişi ya da kişiler için kabul edilmiş bir kavramdır (Asanov, Akmataliyev, 2004: 226-227; Şeriyev, Muratov, 2003: 67-68). Kırgız edebiyatında kavram “çoñ manasçı/zalkar manasçı” ve “çoñ akın” kavramları ile de eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (KAT, II. T., 2004: 143; Obozkanov, 2006: 241). Kavram nadiren olarak “uluu comokçu (büyük destancı)” ve “tökmölördün tökmösü (irticali şiir söyleyenlerin en iyisi)” kavramları ile de karşılanmıştır (Obozkanov, 2006: 242).

Türkiye Türkçesinde “ya-“ fiilinden gelen ve yama, yamak “yamak: camak” şeklinde bilinen “camak” kelimesinden türeme “camakçı” terimi Kırgız Türkçesi sözlüklerinde “tamirci, kunduracı, irticalci, hanende şair (bu gibi şairin programına kahramanlık destanı girmez)”, “1.yamacı, 2. sözleri dizme ve kafiyeli hale getirme yollarını bilen, şairlik hüneri olan kişi” (Abdulvaliyev, v.d., 2010: 404), “şiir yaratma yollarını şöyle böyle bilen yeteneksiz şair” (Şeriyev, Muratov, 1994: 31), “az da olsa şiir yaratma yeteneği olan, fakat kendine has eser yaratma yeteneği olmayan kişi” (Asanov, Akmataliyev, 2004: 129) olarak tanımlanmış, camak kelimesi ise “yama, irtical” (Yudahin, I. C., 1998: 171), “1. giyimlerin yırtılan yerlerine dikilen yama, 2. söz ve ahengi uyumlu hale getirerek, dizip söyleyen şairlik sanatının bir türü, 3. sanat yönünden zayıf, şairinde kendine has üslubun görülmediği, çoğunlukla başkasına ait, çalıntı, eksik şiir” (Abdulvaliyev, v.d., 2010: 404; Şeriyev, Muratov, 1994: 31; Asanov, Akmataliyev, 2004: 129), “şiirleri kâfiyeli hale getirerek sözlerini birbirine uydurup icra etme sanatını bilen kişi” (Abdullayev, İsayev, 1969: 183), “bir miktar şiir yazabilen, fakat genellikle usta malı şiirleri okuyan şair” (Asanov, Akmataliyev, 2004: 129) olarak tanımlanmıştır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, “camakçı” kelimesi, şiir yaratma yeteneği gelişmemiş, fakat başkasına ait şiirleri söyleyebilen şairler için kabul edilmiş bir kavramdır. Camakçılık şiir söyleme ya da yazma yeteneği olmayan şair anlamında kullanıldığı gibi şiir sanatını öğrenme etaplarından biri olarak da kabul edilir. Camakçılık Kırgız halk şiirinde aynı zamanda şairlerin öğrencilik dönemini de verilen ad olup gönül buruu (gönül verme) ve kabul aluu (kabul etme) şeklinde izah edilen ilk etaplardan sonra gelmektedir. Geleneğe göre camakçılık, şiir sanatına ilgi duyan, hevesli gencin bir usta şairden ders almaya başlamasıyla ortaya çıkmış sayılır. Bu anlamda camakçılık Manas Destanı’nı öğrenme ve icra etme etaplarından ilk etaplara yani üyrönçük veya çala manasçı etabına denk düşmektedir.

Kırgız Türkçesinde destan anlatıcısı anlamına gelen bir diğer terim de “akın”dır. Kırgız Adabiyatı adlı ansiklopedik sözlükte akın, “genel olarak şiir yazan veya irticalen şiir söyleyen kişi. Kırgız ve Kazaklarda belli bir sisteme dayalı olarak şiir yaratan tiplere verilen addır” (Asanov, Akmataliyev, 2004: 48) şeklinde tarif edilmiş ve akınlar söyledikleri şiirin muhtevasına göre “nuskooçu (öğüt şiirleri söyleyenler) ve “kuudul söz ustaları (hiciv/taşlama şeklinde eleştiri şiiri söyleyenler)” ve yeteneklerine göre “camakçı akınlar (acemi şairler)”, comokçular (usta/destan söyleyen şairler)” olarak dört tipe ayrılmıştır (Asanov, Akmataliyev, 2004: 48-49). Bunların içinde comokçuların şiir söylemeye yeteneği bakımından diğerlerinden daha az yetenekli olmadıkları; fakat bu tip akınların sadece Manas, Semetey, Seytek gibi destanları söylemeyi meslek edindiklerine değinilmiştir ve bu gruba da Kırgızların ünlü destancıları Tınıbek, Balık, Çoyuke, Sagımbay, Sayakbay gibi kişiler alınmıştır (Asanov, Akmataliyev, 2004: 38). Kırgız akınları “efsanevi akınlar (efsanevi manasçılar)”, “tökmö akınlar (badeli akınlar/şairler)”, “cazgıç akınlar (kalem şuaraları)”, “comokçu-akınlar (destancı akınlar)” şeklinde de tasnif edilmiştir. Bunların içinde en kudretli olanların “comokçu-akınlar” olduğu dile getirilmiştir.

Kırgızlarda destan anlatıcıları için kullanılan kavramlardan biri de “ırçı”dır. Günümüzde Kırgız Türkçesinde “y” sesinin “c”ye dönüşmüş şekliyle “cır” şeklinde bir sözcüğe rastlanmayıp sadece “ır” şekline tesadüf edilmektedir. “İr” Kırgız Türkçesinde hem “şarkı, türkü” hem de “şiir ve şiirin bir parçası (mısra gibi)” anlamlarında kullanılmakta, aynı zamanda “kâfiye”, “ritm” ve “müzik” anlamlarını da ihtiva etmektedir (KSE, IV. T., 1979: 492). Kırgız Türkçesinde ırçı terimiyle hem âşık hem de Türk edebiyatındaki karşılığı ile destancı kavramları akla gelmektedir. İrçi, Kırgız Türk edebiyatında “akın” kavramı ile de eş tutulmuştur. İrçi da akın gibi Kırgız edebiyatında âşık anlamında kullanılmaktadır. Bunun dışında ırçı, “şarkı, türkü söyleyen kişi” anlamına da geldiği gibi “halk sanatçısı” anlamına da gelmektedir (KSE, IV. T., 1979: 494).

Kırgız sözlü edebiyatında profesyonel destancı anlamına gelen terim manasçıdır. Bu terim, daha önce de belirtildiği gibi ilk defa 1930 yılında ortaya çıkmıştır. Daha önceleri comokçu, ırçı, akın gibi kavramlar bazen şâir kavramını, bazen de destan anlatıcılarını karşılamak için kullanılmıştır. Manasçı kavramı adını Kırgızların çoğunlukla epos diye adlandırdıkları Manas Destanı’ndan almıştır. Böylece dünya literatüründe ilk defa bir destan ve onun söyleyenler aynı adla anılmıştır. Hatta Manas Destanı’nın devamı olan Semetey’i söyleyenlere Semeteyci, Seytek’i söyleyenlere de Seytekçi adı verilmiştir. Kavram, Kırgız-Sovet Ensiklopediyası’nda “Kırgızlarda Manas söyleme sanatını hususi iş edinen akın, ırçı” şeklinde tanımlanıp kavramın Ekim Devrimi’ne kadar kullanılmadığı, bu kavramın yerine “comokçu” ve “ırçı” terimlerinin Kırgızlar arasında bilindiği ve terimin ilk defa Husayin Karasayev tarafından Kızıl Kırgızistan adlı gazete yazdığı Manas başlıklı makaleyle ortaya çıktığı yazılıdır (KSE, IV. T., 1979: 159).

Kırgız Türklerinde manasçılar destan yaratma ve söyleme yeteneklerine göre çeşitli adlar almışlardır. Manasçılık mesleğini benimsemiş bir destancının, iyi bir destancı sayılabilmesi ve destan erbaplarının manasçılığın hangi tabakasına ait olduğunun belirlenebilmesi için aşağıda verilen beş temel özelliği üzerlerinde taşıyıp taşımadıklarına bakılmaktadır:

1. Manas Destanı'nın temel vakalarını iyi bilmesi,
2. Destanın diline hâkim olması,
3. Doğuştan eser yaratma kabiliyetine sahip olması,
4. Manas Destanı'nın bölümlere ve konulara göre hangi melodi ile icra edildiğini öğrenmesi,
5. Kırgız sözlü edebiyatına, Kırgız tarihine, şecerelik geleneğine, örf ve âdetlerine vakıf olması gerekmektedir (Cusupov, İmanaliyev, 2004: 413-414).

Bu kıstaslara göre manasçılar dört gruba ayrılmışlardır. Bunlar: çon manasçı, çınıgı manasçı, çala manasçı ve üyrönçük manasçıdır. Bunlar içinde sayıca en az olup mektep oluşturmuş destancılara çon manasçı adı verilir. Çon manasçı "gelecekte eseri başından sonuna kadar bilen ve öncekileri tekrar etmeden, esere yenilikler ekleyerek yüksek bedii tefekkürle söyleyen kişiler" olarak tarif edilmiştir (Asanov, Akmataliyev, 2004: 226-227). Çon manasçılar için Manas Destanı hiçbir zaman bitmez. Onlar destanı her söylediklerinde temel vak'adan şaşmadan yeni varyant oluşturmayı bilirler. Böylece çon manasçılar Manas'ı sürekli yaratırlar. Sagımbay'dan Manas'ı ne zamana kadar söyleyeceğini sorduklarında "*Ömür boyu aytıp kelem, bir da colu ayagina çıga ayta elekmin* (ömür boyu söyleyeceğim, bir kez sonuna kadar söyleyemedim)" demiştir (ME, II. T., 1995: 75).

Manasçılığın ikinci etabı çınıgı manasçılıktır. Çınıgı manasçı, "gerçek manasçı" anlamına gelmektedir. Kırgız Türkçesinde çınıgı kelimesi "anık, dana, tuura, ıras, kalp emes" (Abdullayev, İsayev, 1969: 716) (açık, maruf, doğru, gerçek, yalan değil) anlamları yanında "hakikat, doğruluk, hakiki, sahi, şe'ni" (Yudahin, I. C., 1998: 269) anlamlarına da gelmektedir. Bu tip manasçılar, destanın bir bölümünü tam olarak aktarabilirler. Diğer bölümleri icra edemezler. Eserin bir parçasını icra edip diğerlerini edemeyenlere bu nedenle çınıgı manasçı denir. Gerçekte bunların eser yaratma kudretleri çon manasçılar gibidir. Bu nedenle bu manasçılar da kendilerine has varyant yaratabilip kendilerine has özellikleri destana sokabilirler. Bu sınıfa Molodbasan Musulmankulov, Bağış Sazanov, Togolok Moldo, Şapak Rısmendeyev, M. Çokmorov gibi manasçılar girer (KSE, IV. T., 1979: 159-160). Çınıgı manasçılar, üyrönçük manasçılar gibi destanın bütün epizotlarını ezberlemezler. Temel vakaları, vakaların destandaki yerlerini, bunları geliştirme yollarını, merkezî kahramanın karakteristik özelliklerini, fizikî durumlarını şöyle böyle hafızalarına alırlar ve kahramanların savaş meydanlarına çıkış tasvirlerini, bunları dile getirme

metotlarını, destan için esas motifleri öğrenip kendilerine göre yeniden şekillendirirler. Destanı bütün yönleriyle kendilerine göre yeniden yorumlayan bu manasçılar, kendi sözleri ile destanı tam olarak icra etmeye başlarlar ve yeni bir varyant yaratırlar (ME, II. T., 1995: 74).

Çala kavramı Kırgız Türkçesinde “bütün değil, tam değil, eksik, melez, metis, şöyle böyle, avanak, mıymıntı” (Yudahin, I. C., 1998: 246; Abdullayev, İsayev, 1969: 678) gibi anlamlarına gelmekte olup esasta Türkiye Türkçesi’ndeki “yarım” kelimesiyle aynı kökten türemiştir. Manasçılar, halk arasında kategorilere ayrılırken üç esasa göre adlandırılmışlardır. Bunlardan biricisi Manas-Semetey-Seytek üçlüsünü ne kadar iyi bildikleri, ikincisi Manas Destanı’na ne kadar eklemeler yapıp Manas’tan neleri çıkarıp eseri orijinal hale getirdikleri ve esere bedii-ruhi estetik kazandırıp eseri genişlettikleri, üçüncüsü ise eseri icra biçimidir. Çala manasçılar daha çok ikinci ve üçüncü esasa göre ad almış şahsiyetlerdir. Çala manasçılık aşağıdan yukarıya doğru sıralandığında manasçılık mesleğinin ikinci etabıdır. Çala manasçılar, Manas destanını icra etmeyi meslek edenlerdendirler. Bu gruba, halk tarafından tanınan epizotları ya da destanın daha küçük parçalarını özümseyip, ezberleyerek, metne az olsa kendi damgasını vurarak metni genişleten ya da kısaltan destancılar girer. Fakat çala manasçılar teriminin temelde iki anlamı vardır. Birincisi, mesleği öğrenme sürecini başından geçiren genç manasçılar anlamına gelir. Bunlar destanı o kadar iyi bilmeyip, fakat kendine ait rivayet geliştirmiş, çınığı manasçıdan biraz daha aşağı seviyedeki manasçılardır. Terim ayrıca, destan parçalarını ezberleyerek söyleyen, kendine has varyant yaratmaya yeteneği olmayan manasçılar için de kullanılır. Destanı yayma ve onun en güzel parçalarını halk arasında söyleme işini yapan çala manasçılar geleneğin devam etmesi açısından çok değerlidirler. Çünkü bunlar manasçılar içerisinde sayıca çok olup sanat güçleriyle dinleyicileri kendilerine bağlarlar. Onların söylediği vakalar da fikri ve edebî bakımdan çok kötü değildir. Gelenek gereği çala manasçılar, destanın varyantlaşmasını sağlamasalar da, halk arasında çok yaygın olan epizotları, parçaları ezberleyip aktarırlar. Dolayısıyla bu tipteki manasçılar bir nevi yaratılan destan parçalarının gelecekte büyük bir destan olmasına zemin hazırlarlar (KAT, II. T., 2004: 140).

Manasçılık mesleğinde üyrönçük dönem ilk dönem olup mesleğe giriş dönemi, çıraklık, öğrencilik dönemi olarak da nitelendirilebilir. Üyrönçük ve çon manasçı tabirleri, bize manasçılığın bir meslek olduğunu, usta-çırak ilişkisine dayandığını da en iyi gösteren terimlerdir. Üyrönçük manasçı, manasçılık mesleğinin birinci kademesidir. Bu basamakta, mesleği öğrenmeye istekli olan genç kendinden önceki temsilci-üstat manasçılardan mesleğin sırrını öğrenir. Destanın vakalarıyla iyice tanışıp, eseri derinliğine öğrenip benimser. Bununla beraber üyrönçük manasçıların, kendi ustalarının söylediği varyantlardan epizotlar ezberleyip, bu epizotları kendi adlarına söylemeye kalkışmaları da mümkündür” (KAT, II. T., 2004:

139). Üyrönçük manasçılar genel olarak bilinen bir manasçının yanında bulunur ve ondan talim alır (ME, II. T., 1995: 72). Bazen de destanı sadece usta kişiden değil de herhangi bir kişiden öğrenebilirler. Mesela, Sagımbay Orozbekov, ilk eğitimini büyük ninesi Dakiş'ten almıştır. Bu dönem kişinin yeteneğine göre bir yıldan dört beş yıla kadar devam edebilir. Destancının "ben halkın önünde Manas söyleyebilirim" demesiyle bu dönem sona erer. Bazen de ustası öğrencisine iyilikler dileyip, dua edip zanaatını halka göstermede liyakatli olduğunu bildirir ve bu dönem kapanır. Bu dönemde öğrenci, ustasından beceri kazanma yanında manasçılık mesleğinin sırlarını öğrenir, destanın vaka örgüsü ile tanışır ve eserin konularını kendine göre geliştirir. Ayrıca destanın geleneksel yönlerini, destan söylemenin usullerini de bu dönemde idrak eder. Bu dönemde üyrönçük manasçının destanı kimden öğrendiği çok önemlidir. Çünkü bu dönemde talebe, Manas Destan'ına bağlı olarak kendine uygun rivayetler yaratmaya başlar. Böylece yeni rivayetler geliştiren kişi, bu rivayeti daha çok talim aldığı kişinin söylediği Manas'ın hacmine, edebî yönüne bağlı olarak yaratır. Mesela Sayakbay Karalayev ile onun ustası Çoyuke'nin rivayetleri tasvir, konu, kahraman tipleri, edebî yönleri bakımından birbirine çok yakındır. Fakat manasçının kişisel özellikleri bu arada devreye girer ve yetenekli manasçılar kendine göre destana yeni şekiller verip edebî anlamda destana güç kazandırabilirler. Mesela, Sayakbay'a göre daha az tanınmış olmasına rağmen ustası Çoyuke'nin söylediği "Kanıkeydin Taytorunu Çapkanı" (Kanıkey'in Taytoru'yu Yenmesi) bölümü, bütün yönleriyle Sayakbay'ın rivayetinden daha güçlüdür. Manasçılar bir tek kişiden ders alıp sadece onun özellikleriyle yetişmezler. Her manasçı bir diğerini etkileyebilir. Sayakbay'da destan ikinci defa yazıldığında (1968) Sagımbay'ın söylediği destanla vaka örgüsünün çok yakın olduğu göze çarpmaktadır (ME, II. T., 1995: 72). Üyrönçük dönemde manasçı kendi varyantını geliştiremez, ustası tarafından söylenen varyantları etkili ve bolca icra eder, derinlemesine işler, metni, oturmuş epizotu ezberleyip halk önünde söyler. Her destancı sevdiği, gönül verdiği, kalbinin çarptığı epizotları halkın önünde icra etmek ister. Bunu öğrenen talebe manasçı da kendine göre bazı epizotlara gönül verir ve gelecekte bunları söyler (ME, II. T., 1995: 73).

Manasçılar destan yaratma ve söyleme yetenekleri dışında başka kıstaslarla da tasnif edilmişlerdir. Cıldız Orozbekova manasçıların, yaşadıkları devirlere, destan icrasının ve destancılık mesleğinin şekillenmesinde ve belli bir geleneksel yapı arz etmesinde ne kadar rol aldıklarına göre değişik adlar aldıklarını söyler. Bilim adamına göre manasçılar:

1. Legandardık Manasçılar (adları efsanelerde yaşayan ve efsaneler yoluyla bildiğimiz çon comokçular)
2. Manas Destanın Klasik Örneklerini Yaratıcı Manasçılar (bu tipteki manasçılar destanın temel vakalarını kendine göre geliştirip, destana bireysel olarak birtakım yenilikler getiren destancılarıdır).

3. Şifahî ve Yazılı Destan Örneklerinden Yararlanan Manasçılar (bunlar ise kitaplarda yazılı veya halk arasında anlatıla gelen destan örneklerini kendilerine göre geliştirmiş ve çon comokçu olarak adlandırılmış destan anlatıcı tipleridir)..

4. Cazgıç Manasçılar (yazıcı manasçılar)

5. Kitabî Örneklerden Yararlan Manasçılar (bunlar kitapta yazılı destanları ezberleyerek ve destana kendi tarz ve fikirlerini ekleyerek yeniden yaratanlar olarak adlandırılabilir) (Orozobekova, 2003: 126, 127).

Orozobekova'nın tasnifini doğru olmakla birlikte tasnifin üç esas (devir, icra ve meslekî bilgi) üzerine kurulu olması birtakım yanlış anlamalara yol açacak tarzda-
dır. Bu nedenle manasçıları yaşadıkları devirlere, haklarında bilgi veren şifahî veya yazılı kaynaklara göre Legendardık (Sözlü Kaynaklardan Öğrendiğimiz Hayatları Efsaneleşmiş Manasçılar) ve Tarihi (Yaşamı Hakkında Yazılı Kaynaklardan Bilgi Alabildiğimiz Manasçılar) şeklinde adlandırmak daha doğru bir yol olarak kabul edilmektedir.

1. Kırgız Destancılık Geleneğinde Legendardık (Efsanevi) Manasçılar ve Akınlar

Kırgız Halk Edebiyatında manasçılar, yaşadıkları devirlere, haklarında var olan bilgilere, bilgilerin kaynaklarına (sözlü veya yazılı) göre legendardık (efsanevi) ve tarihî manasçılar şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür. Kırgız Destan Edebiyatında comokçu, akın, ırçı ve manasçı kavramlarının eş anlamda kullanıldığı gibi legendardık manasçı kavramı ile legendardık akın kavramının da aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Kırgızların uzun yıllar yazılı edebiyatlarının olmaması, kişiler, durumlar ya da olaylar hakkındaki kesin bilgilere ulaşmamızı engellediği gibi efsanevi birçok anlatının da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu durumdan Kırgız Destan Edebiyatı da nasibini almış, destancılık geleneğinde adları bilenen ama haklarında kesin bilgilerin olmadığı destancıların hayatları da efsaneler yoluyla günümüze taşınmıştır. Legendardık Manasçı olarak adlandırılan bu kişiler, yaşamları hakkında yazılı kaynakların olmadığı, halk arasında yaşayan anlatılardan ve destancıların dilinden ancak adlarını bildiğimiz destancılarıdır.

Kırgız Destan Edebiyatı'nda Caysan Irçı ya da Manas'ın kırk çorosundan biri olduğu kabul edilen Iraman'ın Irçı Uulu, Keldibek, Nazar Bolot Uulu ve Tınıbek gibi destancılar legendardık manasçılar sınıfına dâhil edilmişlerdir (Alaguşev, 1995: 8). Ancak Tınıbek Capiy Uulu hakkında öğrencileri (Sagımbay, Kalıgul, Kasımbay, Togolok Moldo, Moldobasan Musulmankulov, Baybağış, Doñuzbay, Kocoberdi, Cakıp, Mambet Çokmorov gibi) bolca bilgiler verdiği için Tınıbek'i bu tasnifin dışında tutmanın daha doğru olduğu fikrindeyiz. Esasta hakkında çok fazla bilgi olmayan Balık (Bekmurat Kumar Uulu), Akılbek, Mozuuke, Çonbaş (Narmantay) gibi destancıları bu sınıfa sokmak daha doğru gözükmemektedir.

1.1. Hayat Hikâyeleri Tamamen Efsanelerden Müteşekkil Manasçı/Akınlara Iramandın Irçı Uulu

Halk arasında yaşayan efsanelere göre Manas Destanı'nı ilk olarak söyleyen kişilerden biri Manas'ın kırk çorosundan (yiğit) biri kabul edilen Iramanın Irçı Uulu'dur. Destancının gerçek adı bilinmemektedir. Destanda Manas'ın Orgo Han ile savaşında Orgo Han'ın eşi Sanamkül kendisinin iki çocuğu ve vezir Iraman'ın Karatay adlı oğlunu yanına alır ve Manas'a gelir. Manas'tan affedilmesini diler. Manas bu isteği kabul eder ve daha sonra yetenekli olarak gördüğü Karatay'ı kırk yiğidi arasına alır (Obozkanov, 1996: 5).

Iramandın Irçı Uulu halk arasındaki bilgilere göre bazen Kazakların Uluu Cüz bazen de Kırgızların "Teyit" boyuna mensup olarak da kabul edilmiştir (Obozkanov, 1996: 5). Sagımbay Orozbekov'un Manas Destanı'nda Iramanın Irçı Uul adı, destancının lakabı olarak dile getirilmekte, gerçek isminin Karatay olduğu söylenmektedir. Karatay, destanda Manas'ın kırk çorosundan biri olarak tasvir edilmektedir:

Aytkanınan baar taap,	Söylediğinin hayrını gör,
Talabına cetken kul,	Amacına ulaşan kul,
Iramandın ırçı uul,	Iraman'ın Irçı Uul,
İçkırı bapık, kırk muun,	Uçkuru düğümlü, kırk mafsall,
Tebeteyi çoktuu kul.	Kalpağı püsküllü kul,
Kılabına tolgondo,	Hedefine ulaşan,
Kırk çoronon biri oşol.	Kırk yiğidin biri işte.

(Orozobekova, 2003:128; Obozkanov, 1996: 5).

Mısralarda geçen Iramandın Irçı Uul/ İçkırı bapık, kırk muun" dizelerine destanın başka varyantlarında da rastlamak mümkündür (Orozobekova, 2003: 130).

Iramanın Irçı Uul, Doğu Türkistan Kırgızlarının ünlü destancısı Cusup Mamay'ın Manas Destanı'nda da zikredilmektedir:

Uruşka ırçı barbagın,	Savaşa Irçı varmasın,
El unutup kalbasın,	El unutup kalmasın,
Ayköl Manas ooragin,	Ayköl Manas orağın,
Kaalaşkandan ber cakka.	İstenilenden bu yana.
Eldin kebin ukkansın,	Halkın sözünü duyansın,
Arstan atka mingeni,	Arslan ata bineli,
Birge catıp bir turup,	Bir yatıp bir kalkıp,
Uşul cakka çıkkansın,	Şu tarafa çıkansın.

Oyronumdun kılğanın,	İmha eyleyip,
Unutup taştap koybogun,	Unutup koymayın,
Catsaŋ, tursaŋ oylogun,	Yatıp, kalkıp düşünün,
Kılbagandı kıldı dep,	Yapılmayanı yaptı diye,
Apırtıp aytıp koybogun.	Abartıp söylemeyin.

(Orozobekova, 2003: 129).

Iramanın Irçı Uul, anlatılanlara göre Manas ölene kadar yanında bulunur, öldükten sonra da Manas'ın yaptığı işleri, yiğitliklerini koşok (ağıt) olarak ilk söyleyen kişi olarak kabul edilir (Orozobekova, 2003: 128; Obozkanov, 1996: 5).

Caysaŋ Irçı

Manas Destanı'nda Legendardık Manasçılardan sayılan Caysaŋ Irçı hakkında da bazen açık bazen de örtülü olarak bilgilere ulaşmak mümkündür. İbray Abdrahmanov'un Manas Destanı'nda Caysaŋ ismine açık olarak rastlanmaktadır:

Ak manat menen caktırıp,	Ak çuha ile yaktırıp,
İçin kızıl sırdagan,	İçini kızıla boyayan,
Çiyin cibek çırmagan,	Çizilmiş ipek yumağın,
Saltanatın körgöndö,	Saltanatın gördüğünde,
Caysaŋ Irçı degeni,	Caysaŋ Irçı denileni,
Calan üydün porumun,	Tek katlı evi,
Carım küngö ırdagan.	Yarım gün boyunca şiire döken.

(Orozobekova, 2003: 132).

Kazak âlimi Muhtar Avezov, İbray Abdrahmanov'un Manas Destanı'nda rastlanılan; fakat Sagımbay Orozbakov'a ait olduğunu kabul edilen, "Calan üydün porumun carım küngö ırdagan (tek katlı evin şeklini, yarım gün söyleyen)" sözünde anlatılmak istenilen kişinin Caysaŋ Irçı olduğunu, Manas Destanı'nın ilk defa Caysaŋ Irçı tarafından söylendiği görüşünde olduğunu dile getirmektedir (Avezov, 1961, s. 16'dan Aliyev, Kulmatov, 1995: 26). Sagımbay Orozbakov bu dizelerde Caysaŋ Irçı'yı, Kalmuk hanı Kayıp'ın kızı Karabörk ile Manas'ın evlenişi sırasında yapılan boz üyün (ak örgö) görkemini dile getiren şair olarak anmaktadır:

Aligi körgön Kayıpdan,	İşte görüldüğü gibi Kayıpdan,
Kız berüügö kamdangan.	Kız vermeye hazırlandı.
.....	
Saltanatın körgöndö,	Şaasasını gördüğünde,
Caysaŋ ırçı degeni,	Caysaŋ ırçı denileni,
Calan üydün porumun	Tek katlı evin şeklini,

Carım künu ırdagan. Yarım gün şiir söyledi.
Ak ordo üyün kötörüp, Ak ordo evini kaldırıp,
Atiles, şayı, dürüyö, Atlas, şayı, ipek kumaş,
Alar da öttü calgandan Onlar da geçti fani dünyadan.

(Sagımbay Orozbekov, *Manas*, Kırgız ilimler Akademiyası Kol Cazmalar Fondu, İNV:572, s.554'ten Aliyev, Kulmatov, 1995: 27; AÇTO, 1988: 12).

1.2. Hayat Hikâyeleri Tarihi Kaynaklarla Efsanelerin Karışmasından Müteşekkil Manasçı/Akınlar

Keldibek Barıbos Uulu

Keldibek Barıbos Uulu da Kırgız Destan Edebiyatında Legendardık Manasçılardan kabul edilmektedir. Yaşamı hakkında kesin bilgiler bulunmayan Keldibek, halk arasındaki bilgilere göre büyük Manasçılardan sayılmakta, hatta efsanelerde Keldibek'in Manas söylediğinde yerin titrediği, boran çıktığı, çatırdama seslerinin duyulduğu, boz evlerin (Kırgızlarda büyük otağ şeklinde çadıra verilen ad) sarsıldığı, tam öğle vaktinde karanlık basıp, meradaki malların bile onun anlattığı destanı dinlemeye geldiği anlatılmaktadır. Efsanelerde Keldibek'in icrası sırasında Manas ve onun çorolorunun ervahı göze görünüp, bindikleri atların ayak sesleri işitilmiş. Onun söylediği Manas'ı duyan hastalar iyileşir, kısır kadınlar hamile kalır, salgın hastalığa tutulan mallar deva bulurmuş (KAT, II. Tom, 2004: 160; Koşoyev, 2006: 435; Obozkanov, 1996: 8). Sadece sonraki dönemlerde değil, kendi zamanında yaşayan şairler tarafından da Keldibek, efsanelere konu olacak biçimde anlatılmıştır. Bu durumu aynı dönemde yaşamış Arstanbek Buylaş Uulu'nun şu dizelerinde görmek mümkündür:

Manastın ceri Talas dep,	Manas'ın yeri Talas diye,
Bayan kılıp bayatan,	Beyan kılıp öteden beri,
Al aytkanıı ırastır,	Bu söylenen gerçektir,
Aldastabay tura tur	Sıkıntı çekmeyip dur,
Alaman Irçı sizde bar,	Alaman Irçı sizde var,
Alp Manasçı bizde bar.	Alp Manasçı bizde var.
Uktun beken önögüm,	Duymadın mı ortağım,
Keldibek Manas aytkanda	Keldibek Manas söylediğinde,
Şamal urup buk bolup,	Rüzgar çıkıp sıkıntı olup,
Boz üylörgö cük bolup.	Boz evlere yük olup.

(KAT, II. Tom, 2004: 160).

Eldeki bilgilere göre Keldibek 18. yüzyılın sonlarında Çüy vilayetinin Cel-Arık adı verilen bölgesinde doğmuştur. Bir süre burada yaşayan Keldibek, son-

raları At-Başı'na göçmüş, bu bölgedeki Batkak adı verilen yerde 1880 yıllarında 80 yaşlarında ölmüştür (KAT, II. Tom, 2004: 157; Obozkanov, 1996: 8). Kendisi Asık boyunun Bayman aşiretindendir. Keldibek'in babası Barıbos çevresinde ırçı (şair) ve sancıracı (şecereci) olarak bilinmektedir. Toylarda carçılık (çığırtkanlık) yapan Barıbos, Manas Destanı'ndan da parçalar söylemektedir. Keldibek'in annesi de babası gibi şairlik yeteneği olan eğlencelerde şiir, yas törenlerinde koşok (ağıt) söyleyen biridir (KAT, II. Tom, 2004: 157; Cumaliyev, Cumaliyev, 2006: 5; Aliyev, Kulmatov, 1995: 51).

Onun hakkında sancıra (şecere) yazan Kalkan Kerimalı'nın verdiği bilgilere göre, Çüy vadisinde yaşayan Asık boyundan Barıbos, Baybos, Karıbos¹ adlı üç kardeş, Asık boyundan izin alarak Niyazbek'ten Segizbek'in köyüne geldiklerinde erkek çocuk sahibi olurlar. Geldikleri gün doğduğu için çocuğa Keldibek adını verirler (Aliyev, Kulmatov, 1995: 51). Keldibek bu üç ailenin evladı olarak büyür, bu nedenle kimin çocuğu olduğu çoğunlukla anlaşılmamıştır. Halk arasında söylenen şu dizeler bu Keldibek hakkında bu gerçeği daha iyi yansıtmaktadır:

Keldibektin atası,	Keldibek'in babası,
Bilgender aytat "Baybos" dep.	Bilenler söyler Baybos diye.
Bilbegender canılıp,	Bilmeyenler yanılıp,
Baymat uulu Barıbos dep.	Baymat oğlu Barıbos diye.
Kee biröölör aytışat-	Birileri söyler-
Atası munun "Karıbos" dep	Babası bunun Karıbos diye
Barıbos, Baybos, Karıboslar	Barıbos, Baybos, Karıboslar
Bir tuugandık cayı bar,	Kardeş gibi yeri var,
Bir uul menen atı çıkkan,	Bir oğul ile adı meşhur,
Üçöönün tej bağı bar.	Üçünün denk bağı var.
Çaң cuguzbay alpeştep,	Toza toprağa değdirmeden,
Üçöö tej bakkan kekilik.	Üçünün baktığı keklik.
Manasçı bolsun dep taptap,	Manasçı olsun diye düşünüp,
Üçöölöp bakkan kekemi,	Üçü de ilgilenmiş Kekemle,
Çındığında bir Baybos,	Gerçekte bir Baybos,
Calgızdap tapkan Kekemi.	Yalnızca bulmuş Kekemi.

(Kerimaliyev, K., **Keldibek Manasçı**, Bişkek, 1994. adlı eserden Cumaliyev, Cumaliyev, 2006: 6, 7.

Dizelerden de anlaşılacağı üzere Keldibek, Baybos'un çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Böyle olmasına karşın, ona daha çok abisi Barıbos'un hanımı bakmıştır.

1 Abdısalam Obozkanov'un Manasçılar adlı eserinde destancının ismi Keldibek Karbos Uulu olarak zikredilmektedir. Bu konuda bk. Abdısalam Obozkanov, **Manasçılar**, Bişkek, 1996, s.8.

Keldibek de diğer Manasçılar gibi gördüğü rüyadan sonra Manas söylemeye başlar. Onun 17-18 yaşından itibaren halk arasında Manas söylemeye başladığı bilinmektedir (Cumaliyev, Cumaliyev, 2006: 7; Obozkanov, 1996: 8).

Hayatı hakkında çok fazla malumat olmamasına karşın Manasçı Keldibek'in rüyası konusunda çeşitlenmeler olduğu dikkat çekmektedir. Bu rüyalardan birincisi şöyledir: Keldibek'in çobanlık yaptığı dönemde Manas ve çoroları rüyasına girip "Keldibek, biz gelip sana konuyoruz, senden sonra Sagımbay olacak, Tımbek ile rastlaşacağız" dedikten sonra "Sen bizi iyi öğren, biz Çerik boyundan Kocomkeldi'ye de uğrayacağız; fakat onun ömrü kısa olacak" sözlerini söylerler ve kaybolurlar. Keldibek'in ikinci rüyasında "Akkula ata binmiş, yuvarlak kara sakallı, gözü büyük bir kişi gelip: "Benim adım Manas, der. Bunun üzerine Keldibek, Manas'ın yanında bulunan Sarala ata binmiş, gözünden ateş çıkan, sarı gür sakallı kişiye sorar: Sen kimsin? O da cevap verir. Ben Almambet'im. Bunun üzerine Keldibek, aksakallı Akboz ata binen kişiye sorar: Sen kimsin? O da ben Manas'ın kardeşi Bakay'ım der. Bu esnada Bakay Keldibek'e hatırlatır: Senin bütün yıl atalarımızın ruhu için kurban kesmen gerekli. Senin erkek çocuğun olacak. Eğer bunu yerine getirmezsen sana kimse yardım edemez, zürriyetsiz kalırsın, der ve kaybolurlar (Cumaliyev, Cumaliyev, 2006: 7, 8). Keldibek bu şartı yerine getirmez, Manas ve çoroları tekrar rüyasına girer: "Sen bizim şartımızı sonuna kadar yerine getirmedin. Bu nedenle erkek çocuğun olmayacak. Eğer Manas söylersen kızın olabilir, söylemezsen çocuksuz kalırsın" derler. Gerçekten de Keldibek'in kızı olur, erkek evladı olmaz.

Manasçılık geleneğinde ilk manasçılardan kabul edilen Keldibek, kendisinden sonra gelen bütün destancılar tarafından ismi zikredilmiş ve hürmetle anılmış kişilerden biridir.

Balık Manasçı (Bekmurat Kumar Uulu)

Döneminin en büyük manasçılarından biridir. Talas'ta doğup Çüy'de ölen Balık Manasçı'nın gerçek adı Bekmurat'tır. Rahmatullin, folklor araştırmacısı Abdrahmanov'un Şapak Rısmendeyev'den edindiği bilgilere istinaden Balık Manasçı hakkında yazdığı biyografide (Abdrahmanov, İNV, Nu: 182: 55) onun ne zaman doğup ne zaman öldüğünü kesin olarak belirlemek güç der ve doğum tarihinin 1799, ölüm tarihinin ise 1887 olabileceğini söyler (AÇTO, 1988: 40). Talas'ın Manas ilçesinde o dönemde çıkan gazetenin redaktörü olan Aralbay Amanov yazdığı "Sarbagış cana Andan Çıkan Çon Çarıktardın Tarcımalı (Sarbagış ve Ondan Çıkan Büyük Adamların Ömür Beyanı)" başlıklı sancıra-makalesinde Balık'ın doğum ve ölüm yıllarını (1799-1887) verir ve onun 88 yaşında öldüğünü söyler (Akışev, Cumanaliyev, 2005: 135). Şapak Rısmendey Abdrahmanov'a: "Ben Balık Manasçıyı tanıdığımda 13-14 yaşlarında idim. Buna göre onun o dönemde 75 yaşlarında idi" der. Buna göre 1863 yılında doğan Şapak, Balık Manasçıyı tanıdığında 13-14 yaş-

larında olduğuna göre Balık Manasçı'ya 1876 veya 1877 yıllarında rastlamış olmalı. Bu tarihi esas alırsak Balık Manasçının 1798 veya 1799 yılında doğduğu bilgisi doğru gözükmektedir (Cumaliyev, Cumaliyev, 2006: 25; AÇTO, 1988: 40). Balık Manasçının torunu Sukan Naymanbayev de dedesi Balık'ın 1799 yılında doğduğunu, 1887 yılında öldüğünü ileri sürmektedir (KİA, İNV, Nu:5263: 11). Folklorcu Miftakov Talas'tan topladığı ve "Balık Akınının Mayda Irları (Balık Şairin Bir Kısım Şiirleri)" başlığı ile Kol Cazmalar Fondu'na verdiği materyallerde Balık Manasçının 1801-1802 veya 1811 yıllarından birinde doğduğunu 1887 veya 1891 yıllarının birinde-Çüy'ün Aralduu adı verilen bölgesinde öldüğünü iddia etmektedir (Aliyev, Kulmatov, 1995: 17). Turgunbek Alimbekov tarafından yazılan şecerede de Balık Manasçı Alimbek'e "genç yaşlarında Talas'ta hüküm süren Acıbek Datka'ya gittiğini, o dönemde Acıbek'in Hokand Hanlığının en güvenilir adamlarından biri olduğunu" söyler. Hokand Hanlığı'nın 1820'li yıllarda burada hâkim olduğu düşünülürse Balık Kumar Uulu'nun 18. yüzyılın sonlarında doğduğu doğru kabul edilebilir (bu konuda bk. Akılbekov, Alimbekov, 2009; Turganbayev, 2007).

Balık Manasçı destan söylemeye 13-14 yaşlarında başlar, halk arasında tanındığında 20 yaşlarındadır. Türk âşıklık geleneğinde olduğu gibi Kırgızlarda da âşıklar ilden ile dolaşarak sanatını icra etmekte ya da dönemin beylerinin koruması altına girmektedir. Balık da Talas'ta beylik yapan Acıbek Datka ile Çüy beylerinden Baytik Baatır'ın yanında uzun yıllar şairlik yapar. Balık Manasçı, sert mizacı, kısa boylu, kalın gövdeli, ağzı balık ağızlı bir fiziki yapıya sahiptir. Mesleğini hem manasçı hem de şair olarak icra eder (Obozkanov, 1996: 9; AÇTO, 1988: 41). Destancının lakabı da ağzının balık ağzı gibi olmasından kaynaklı olarak kendisine verilmiştir. Esasta kitaplarda Balık Manasçı, Balık Kumar Uulu, Balık gibi adlarla anılsa da halk arasındaki adı Balıkooz (Balık ağızlı)'dur.

Balık Manasçı mesleğinde oldukça ustadır. O diğer destancılar gibi destanı başkasından duymuş gibi söylemez, kendisini de destanın vakası içine sokar ve kahramanlarla beraber yaşayarak destanı icra eder. O da gelenek gereği destana Manas'ın şeceresi ile başlar; fakat onun şeceresinde Otorkan'ın ön plana çıkarıldığı görülür. Daha doğrusu onun varyantında destan iki bölümden oluşur. Bu bölümlerden ilki Manas'tan önce yaşayan Otorkan'a ayrılmıştır. İkinci bölümde Manas'ın kahramanlık maceralarına yer verilir (Obozkanov, 1996: 9).

Nazar Bolot Uulu (Nazar Manasçı)

Legendardık Manasçılardan biri de Nazar Bolot Uulu'dur. Tahminlere göre 1828 yılında Isık-Köl'de doğmuş, 1893 yılında ölmüştür. Elimizde onun ağzından yazıya aktarılmış Manas Destanı bulunmamaktadır. Onun sanatçılığı hakkında sınırlı bilgiler içeren hatıralardan başka bilgilere sahip değiliz. Ünlü Manasçı Sayakbay Karalayev'in, Zair Mamıtbekov'a verdiği bilgilere göre Çokan Velihanov Manas Destanı'nın "Köktöydün Aşı" bölümünü Nazar Bolot Uulu'ndan Toksobay

Olcobayev'in evinde yazıya geçirmiştir (Z. Mamıtbekov, "Çokan Velihanovdun Manastan Cazılıp Algan Epizotu" **Manas Eposunu İzildöo Kee Bir Maseleleri**, Frunze, 1966, s.28'den Aliyev, Kulmatov: 2007: 85). Onun büyük destancılardan olduğunu Keldibek'te olduğu gibi şair Arstanbek Buylaş Uulu tarafından tasdik edilmektedir. Arstanbek Buylaş Uulu, Talaslı Çondu ırçı ile atışmasında Nazar Bolot Uulu hakkında şu dizeleri söylemiştir:

Semeteyçi Nazardın,	Semeteyçi Nazar'ın,
Kan cesiri Kanıkey,	Han dulu Kanıkey,
Bukardı közdöy kaçkanın.	Bahara'yı gözleyip kaçması.
Tölgö kılıp dolunun,	Fal açıp hırçın kadının,
Taytorunu çapkanın.	Taytorunu koşturması.
Kara nöşör camgırdıy,	Kara öşür yağmur gibi,
Tögüp ırdap turganda,	Şiir gibi döküldüğünde,
Kanıkeydin armanın,	Kanıkey'in dileği,
Kalk diline cetkirip.	Halk gönlüne ulaşır,
Çögüp ıylap turganda,	Çöküp ağladığında,
At dübürtü ugulçu,	At sesleri duyulur,
Ayıl kalbay çoğulcu,	Köyler kalmaz toplanır,
Cetim-cesir zarına,	Yetim-dul iniltisine,
Kalk köñüldü burulçu,	Halk gönlünü verici
Salaalap caşı koyulçu.	Çukura yaşını dökücü.

(Aliyev, Kulmatov, 2007: 86)

Nazar Bolot Uulu'nun söylediği Manas hakkında bilgi sahibi olanlar onun destancılığı ile ilgili olarak "Nazar büyük destancıdır, ünü her yere yayılmıştı. Destanın "Semetey" ve "Seytek" bölümlerini tam olarak söylerdi. Nazar Manas'ı söylerken takkesi ensesine ve şakağına düşer kalkardı" şeklinde efsane türü bilgiler aktarmaktadır (Aliyev, Kulmatov, 2007: 86).

Manasçı Mambetalı Aşımbay Uulu'nun hatıralarında "Kanıkeydin Taytorunu Çapkanı (Kanıkey'in Taytoru'yu Yenmesi)" bölümünü Manasçı Nazar da söylemiştir. Semeteyçi Almabek Toyçubek Uulu da "O Manas'ı, Kıdır Eke'yi, Çınıbay'ı davet ederek söylerdi. Nazar Kıdır Eke'nin destancısı idi" şeklinde bilgiler vermektedir. Nazar Bolot Uulu, ünlü destancı Sayakbay'ın ustaları Akılbek ve Çoyuke'nin Manasçılık mesleğini öğrenmelerinde emeği geçmiş kişi olarak kabul edilir (Aliyev, Kulmatov, 2007: 86).

Akılбек Manasçı

Kırgız destan edebiyatında Sayakbay gibi büyük bir destancının ustası olmuş; fakat destanları yazıya geçirilmeyen, adı halk arasında anlatılan efsanelerde, manasçıların ve ırçıların (şairlerin) hatıralarında saklı olan efsanevi manasçılardan biri de Akılбек'tir (Aliyev, Kulmatov, 1995: 11).

Akılбек eldeki bilgilere göre Kırgızların Bugu boyunun Kıtay aşiretindendir. Akılбек'in ne zaman, nerede doğduğu, babasının annesinin adı belli değildir. Farklı kaynaklarda 1840'lı yıllarda doğduğu kaydedilmektedir. Akılбек'in doğum yılı gibi ölüm yılı da belli değildir. Sayakbay Karalayev'in, "genç yaşında onu gördüğümde 84-85 yaşlarındaydı, Akılбек'i ve onun nasıl destan söylediğini gördüm" şeklindeki sözlerine bakarak onun 20. yüzyılı gördüğü anlaşılmaktadır. İbray Abdrahmanov'un da "Akılбек Manasçı'yı genç yaşında çok gördüm, destanı da ondan çokça dinledim" sözleri destancının döneminin bilinen şahsiyeti olduğu hakkında ipuçları vermektedir (KAT, II. Tom, 2004: 147). Kırgızların ünlü akını Arstanbek ile Talaslı Çöndü akın atışması sırasında geçen:

Çoң Manasçı Köl'de bar,	Çoң Manasçı Köl'de var,
Çoyulbay barıp körüp kel,	Nazlanmadan görüp gel,
Kökürökkö tüyüp kel.	Göğsünü kabartıp geri gel.

Sözleri ile destancının akınlar arasında ne kadar tanındığını, onunla en küçük temasın bile övünme malzemesi olabileceği dile getirilmektedir. Akılбек'in öğrencisi Sayakbay Karalayev de büyük destancılar Nazar, Çoңbaş (Narmantay), Keldibek, Balık ve Tınıbek gibi destancıları Akılбек ile karşılaştırır ve ona olan hürmetini şu dizelerde dile getirir:

Nazar menen Narmantay,	Nazar ile Narmantay,
Keldibek, Balık, Tınıbek.	Keldibek, Balık, Tınıbek.
Baarisinan baykagan,	Keldibek, Balık, Tınıbek.
Artık bilet Akılбек.	Çokça bilir Akılбек.

(İbray Abdrahmanov, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Kol Cazmalar Fondu, INV 1150, s.3'ten KAT, II. 2004: 147).

İbray Abdrahmanov'un kaydına göre, Sayakbay Karalayev, Akılбек'le karşılaştığında Akılбек seksen beş yaşlarındadır. Onu gördüğünde, dokuz çocuğu vardır ve eşi de ölmüştür. Fakat yaşına rağmen destan söylemeye devam eder.

Manasçı ve cazgıç akın (kalem şairi) Togolok Moldo da onunla ilgili şu dizeleri dile getirir:

Urugu Kıtay Akılбек,	Boyu Kıtay Akılбек,
Uruudan çıkan akın dep,	Aşiretten çıkan şair diye,

Akındığı Çonbaşka,	Şairliği Çonbaş'a
Alıs emes cakin dep,	Uzak değil, yakın diye,
Bala kezde ukkamın,	Çocukluk çağında duymuştum,
Aytkanınça bar ele,	Söylendiği gibi var idi,
Iras ceri Akılbek,	Hakiki yeri Akılbek.
Irdaganı şar ele.	Şiiri söyleyişi akıcı idi.
Ünü tunuk şaŋkıldap,	Sesi duru gürleyip,
İtelgidey karkıldap,	Doğan gibi öterek,
Bargan sayın küçögön,	Gittikçe hızlanan,
Bastıkpastan çartıldap.	Kokmadan gürleyip.

(Togolok Moldo, II. Tom, 1970: 136).

Ünlü Manas araştırmacısı ve kendisi de manasçı olan İbray Abdrahmanov, Isık-Köl Mektebine mensup yedi manasçıyı tanıdığını, yedisinden de Manas dinlediğini kaydederek bunların içinde en iyi manasçılardan birinin Akılbek olduğunu dile getirir. Akılbek'i ilk olarak 13 yaşında gören Abdrahmanov, 28 yaşına geldiğinde onun destanını çokça duyduğunu, Akılbek başta olmak üzere büyük destancılar-dan ders aldığını Seytek Destanı'nın son bölümünde dile getirir:

Men da bilem başınan,	Ben de bilirim başından,
Semetey, Manas comogun,	Semetey, Manas destanını,
Oynoo bala caşıman.	Oyun çocuğu yaşımdan.
Isık-Köl'dün cerinde,	Isık-Köl'ün yerinde,
Uruusu Kıtay Bugu elinde,	Boyu Kıtay Bugu yurdunda,
Urugu Kıtay Akılbek.	Aşireti Kıtay Akılbek.

(İbray Abdrahmanov, KF, INV, 189, s.331-332'den Aliyev, Kulmatov, 1995: 13; ME, I. Tom, 1995: 69).

İbray Abdrahmanov'a göre Akılbek, Tekes'te at sürülerini götüğü sırada Manas Destanı'nı Kalmukça olarak Kalmuklara da söylemiştir (I., Abdrahmanov, KF, 190 (1150) INV, s.4'ten ME, I. Tom, 1995: 69).

Çonbaş (Narmantay)

18. yüzyılın sonlarında 19. yüzyılın ikinci yarısında Isık-Köl vadisinde yaşamış. Halk arasında "Çonbaş çon comokçu Tınıbeğin ustası bolgon: Çonbaş büyük destancı Tınıbek'in ustasıdır" şeklinde sözler anlatıl gelmiştir (Aliyev, Kulmatov, 1995: 131; Koşoyev, 2006: 432). Halk arasındaki bilgilere göre Tınıbek'in destan söylediğini öğrenen babası Capıy, yetiştirmesi için oğlu Tınıbek'i Çonbaş'a öğren-

ciliğe verir (Aliyev, Kulmatov, 1995: 131; Koşoyev, 2006: 433). Çonbaş, Tınıbek'e altı ay ders verir. Tınıbek'e ustası Çonbaş'ın nasıl destancı olduğu sorulduğunda, şu cevabı verir: "Çonbaş Kırgızların en önde gelen destancılarından biri. Çonbaş destan söylemeye başladığında onu dinleyen topluluğun ağzındaki tütün buram buram yükselmeye başladı." (Aliyev, Kulmatov, 1995: 131, 134).

Muzooke

Muzooke 1800 yılında Narın'ın Kurtka adı verilen bölgesinde doğmuş, 1880 yılında ölmüştür. Kırgızların Sayak boyundandır. Muzooke döneminde manasçılık dışında ırçılık (şairlik) ve kopuzculuk da yapmıştır. Onun olduğu tahmin edilen "Sarı Özön" şiiri günümüzde Til cana Adabiyat İnstitutunun Kol Cazmalar Fondusunda (Dil ve Edebiyat Enstitüsünü El Yazmalar Bölümü) bulunmaktadır (Soltonoyev, 1993: 152).

Muzooke kendi döneminin zalkar ırçısı (usta/büyük şairi) olarak da tanınmıştır. Hatta Muzooke'nin bu şairlik kabiliyeti ve şöhreti iki Kırgız boy beyi arasında tartışmaya da sebep olmuştur. Bu meyanda Koçkor'daki Sarı Bağış boyunun beyleri (Esengul beyin çocukları) ile Niyazbek beyin çocukları arasında Muzooke'yi toyuna çağırma hususunda niza çıkar. Muzooke, bey çocuklarının tartışması arasında kötü muameleye maruz kalır ve bu durum sözlü kaynaklarda Muzooke'nin ağzından şöyle dile getirilmiştir:

Keñ Koçkordu cerdegen
Sarıbağış degen el eken.
Canagı meni talaşıp,
Savaşkan eköo er eken.
Eesiz kelip aşka ırdap
Menin tokmok çeşim ep eken.
(Obozkanov, 1996: 10).

Geniş Koçkor'u yurt edinmiş,
Sarıbağış denilen il imiş.
Zikredildiği gibi beni almak için,
Savaşan iki er imiş.
Yalnız gelip aşta şiir söyleyip,
Benim dayak yiyişim güzel idi.

Muzooke, Belek Soltonoyev'in verdiği bilgiye göre başına gelen bu kötü durumu başka şiirlerinde de sık sık dile getirir:

Kaydan keldim Sayaktan, Nerden geldim Sayak'tan,
Kutulbadım tayaktan. Kurtulamadım dayaktan.

Kaydan keldim Cumgaldan, Nerden geldim Cumgal'dan,
Kutulbadım culgandan. Kurtulamadım yolunmaktan.

Kaydan keldim Koçkordon, Nereden geldim Koçkor'dan,
Kutulbadım çoçmordon. Kurtulamadım sopadan.

Çiy boorsok saldı aşıma Çiy boorsak saldı aşıma,

Aram siydik Mañıtay çaptı başıma. Hata yaptık Mañıtay vurdu balışıma.

Ünlü manasçı ve akın Togolok Moldo, küçük yaşta babasını kaybettiği için büyük babası destancı Muzooke'nin himayesine girecektir². Döneminin bölgede yaşayan en meşhur komuzçusu (kopuzcu), ırçısı (şairi), sancıracısı (şecerecisi) olan ve Kırgızlar arasında anlatılmakta olan efsaneleri, tarihi vakaları, masalları çok iyi bilen Muzooke, Togolok Moldo'yu her açıdan hayata hazırlayacak, ondaki şairlik ve destancılık yeteneğini harekete geçirecektir (Aliyev, Kulmatov, 1995: 121; Cakşiyev, 1960: 117; KSE, 5. Tom, 1980: 624; Gölgeci, 1995: 75; Taştemiroy, 1960: 140; Taştemiroy, 1970: 9; AÇTO, 1988: 298). Bayımbet (Togolok Moldo) 18 yaşına geldiğinde Muzooke ölür. Bu yaşa kadar Muzooke'nin yanında kalan Togolok Moldo, ondan hem şiir hem de destan söyleme yollarını öğrenir (Cakşiyev, 1960: 118; Musayev, v.d., 1995: 539; Taştemiroy, 1960: 142; Taştemiroy, 1970: 9). Muzooke'nin kendisi üzerinde tesirini Togolok Moldo şiirlerinde şöyle dile getirir:

Özümdün babam Muzooke, Kendi dedem Muzooke,
Çertip cürgön komuzdu. Çalıp durur kopuzu.
Komuzuna keltirip, Kopuzuna getirip,
Koşup cürgön dobuştı. Ekleyip durur sesi.
(AÇTO, 1988: 298).

Muzooke'nin döneminin ünlü âşık ve kopuzcusu Astanbek ile aytışa düştüğü, Arstanbek'e şiirdeki sözler bakımından yenildiği, ancak ezgi bakımından da onu yendiği halk arasında anlatılagelmıştır. Kırgızların en büyük şairi, birçok şairin ustası sayılan Toktogul Satılganov, Muzooke'yi "Bülbül Şair" olarak vasıflandırır (Obózkanov, 1996: 10).

Bütün bunlardan yola çıkarak Muzooke'nin döneminin usta şair, kopuzcu ve manasçılardan sayıldığını ve hayatı etrafında teşekkül etmiş efsanelerin bu nedenle günümüze kadar taşındığını görmekteyiz.

Kısaltmalar Listesi

- AÇTO: Akındar Çıgarmaçılığının Tarihinin Oçerkleri
KAT: Kırgız Adabiyatının Tarihi
KİA: Kırgız İlimder Akademiyası
KSE: Kırgız-Sovet Ensiklopediyası

2. Cakşiyev, sözkonusu makalesinde Muzooke'yi Togolok Moldo'nun "çoş atası (dede)" olarak zikretmektedir. Caki Taştemiroy "Togolok Moldonun Çıgarmalarındaki Ateistik Köz Karaştar" başlıklı makalesinde diğer kaynaklardan farklı olarak Muzooke'nin Togolok Moldo'nun dedesi değil, dedesinin kardeşi olduğunu söyler. Bu konuda bk. Caki Taştemiroy, "Togolok Moldonun Çıgarmalarındaki Ateistik Köz Karaştar", **Togolok Moldo Cönündö Estelikler (Eskermeler, Makallalar)**, Frunze, 1960, s.140. Kırgız Adabiyatı adlı çalışmada da Muzooke için Togolok Moldo'nun "atasının bir tuuganı (babasının/dedesinin kardeşi) ve çoş aba (büyük amcası) ifadeleri yer almaktadır. Bu konuda bk. Malenov, Musayev, Taştemiroy, **Kırgız Adabiyatı**, Frunze, 1975, s.62.

ME: Manas Ensiklopediya

Tom: Cilt

KAYNAKÇA

- Abduldayev, E., D., İsayev, (1969), **Kırgız Tilinin Tüshündörmö Sözdüğü**, Frunze.
- Abdulvaliyev, v.d., (2010), **Kırgız Tilinin Sözdüğü**, Bışkek.
- Akalbekov, A., T. Alimbekov, (2009), **Balıkozdun Sancırası**, Bışkek.
- Akışev, T., A. Cumanaliyev, (2005), **Kut Kongon Manas Ordo**, Bışkek.
- Alaguşev, Balbay, (1995), **Manas Muzıkada**, Bışkek.
- Aliyev, S., T. Kulmatov, (1995), **Manasçılar cana İzildööçülör**, Bışkek.
- Asanaliyev, K., S. Bayhodcoyev, C. Taştemirov, B. Kebekova, S. Musayev, (1988), **Akımdar Çıgarmaçılığının Tarihının Oçerkteri**, Frunze.
- Asanov, Ü., A., Akmataliyev, (2004), **Kırgız Adabiyatı**, Bışkek.
- Borbugulov, M., (1996), **Adabiyat Teoriyası**, Bışkek.
- Cakşiyev, Ö., (1960), "Togolok Moldonun Çıgarmaları Cönündö", **Togolok Moldo Cönündö Estelikter (Eskermeler, Makalalar)**, Frunze.
- Cumaliyev, K., M. Cumaliyev, (2006), **Çüydük-Talastık Manasçılar Cana Semeteyçiler**, Bışkek.
- Cumankunova, Güلزura, (2005), **Türkçö-Kırgızça Sözdük (Türkçe-Kırgızca Sözlük)**, Bışkek.
- Cusupov, K., K. İmanaliyev, (2004), **Kırgızdar**, II. Tom, Bışkek.
- Çobanoğlu, Özkul, (2003), "Destan Maddesi", **Türk Dünyası Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü**, AKM Yay., Ank.
- Düyşaliyev, K., (2007), **Kırgız El Muzıkası**, Bışkek.
- Düyşaliyev, K., E. Luzanova, (1999), **Kırgızkoe Narodnoe Muzikalnoe Tvorçestvo**, Bışkek.
- Elçin, Şükrü, (2003) "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mevhumu", **İslamiyet Öncesi Türk Destanları (İncemeler-Metinler)** (hızl. Saim Şakaoğlu, Ali Duymaz), Ötüken Yay., İst.
- Gölgeci, Meral, (1995), "Manas Ozanları", **Bozkırdan Bağımsızlığa Manas**, (hızl. Emine Gürsoy-Naskali), Ank.
- Karatayev, O., S. Eraliyev, (2005), **Kırgız Etnografyası Boyunça Sözdük**, Bışkek.
- Kerimaliyev, K., (1994), **Keldibek Manasçı**, Bışkek.
- Kırgız Adabiyatının Tarihi**, (2004), I. Tom, Bışkek.
- Kırgız Adabiyatının Tarihi**, (2004), II. Tom, Bışkek.
- Kırgız-Sovet Ensiklopediyası**, (1977), I. Tom, (hızl. B.Ö. Oruzbayeva, v.d.), Frunze.
- Kırgız-Sovet Ensiklopediyası**, (1979), IV. Tom, (hızl. B.Ö. Oruzbayeva, v.d.), Frunze.
- Kırgız-Sovet Ensiklopediyası**, (1980), V. Tom, (hızl. B.Ö. Oruzbayeva, v.d.), Frunze.
- Koşoyev, Muratbek, (2006), **Kırgız Eli (Tarih cana Ruhı)**, Bışkek.
- Mamıtbekov, Z., (1966), "Çokan Velihanovdun Manastan Cazılıp Algan Epizotu" **Manas Eposunu İzildöö Kee Bir Maseleleri**, Frunze.
- Manas Ensiklopediyası**, (1995), II. Tom, Bışkek.
- Manas Ensiklopediyası**, (1995), I. Tom, Bışkek.
- Moldo, Togolok, (1970), **Çıgarmalar**, Frunze.
- Musayev, Samar, K., Kırbayev, A., Caynakova, B. Sadıkov, (1995), **Manas: Kırgız Elinin Baatırdık Eposu**, I. Tom, Bışkek.
- Obozkanov, Abdısalam, (1996), **Manasçılar**, Bışkek.

Obozkanov, Abdısalam, (2006), **Tökmölöktün Başıatı, Kalıptanuu Etaptarı cana Sinkrettüü Ta-bıyatı**, Şam Basması, Bişkek.

Orozobekova, Cıldız, (2003), **Aytuuçuluk Önördün Rarıhy Ösüp Önügü Colu**, Bişkek.

Soltonoyev, Belek, (1993), **Kırgız Tarihi-Tarihy Oçerkter**, II. Kitep, Bişkek.

Şeriyev, C., A. Muratov, (2003), **Adabiyat Terminderdin Tüşündürmö Sözdügü**, Bişkek.

Taştemirov, C., Bayhodcoyev, Zakirov (1973), **Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki**, Frunze.

Taştemirov, Caki, (1960), **Togolok Moldo Cönündö Estelikter (Eskermeler, Makalalar)**, Frun-ze.

Taştemirov, Caki, (1970), **Togolok Moldo(Çıgarmalarının Eki Tomduk Cıynagı)**, I. Tom, Frun-ze.

Turgunbayev, Elebay, (2007), **Alımbektin Sancırası**, Bişkek.

Yudahin, K., K., (1998), **Kırgız Sözlüğü**, I. Cilt, (çev. Abdullah Taymas), TDK, Ank.

Yudahin, K., K., (1998), **Kırgız Sözlüğü**, II. Cilt, (çev. Abdullah Taymas), TDK, Ank.

